

VINO U POEZIJI I OBIČAJIMA

Svetozar Savić

Influence of grapevine and wine in the life of human communities, among others, is illustrated through poetry and customs. A large number of poets from various civilizations and time periods described the centuries-long friendship of man and wine in their verses.

In human communities, in addition to cultural creativity, there were created various forms of practices some of which are preserved until today. Vine and wine are an essential symbols of communities in various wine-growing areas.

Koliki je uticaj vinove loze i vina na život ljudske zajednice ukazuju od najstarijih civilizacija, pored ostalog, mnogobrojni primjeri iz kulturne djelatnosti čovjeka, među kojima su, svakako, najznačajniji iz oblasti: slikarstva, vajarstva, umjetničke književnosti i, posebno, kroz poruke izrečene kroz stihove - poezije. Ovaj napitak uvijek je uspijevaao da razgali čovjekovu dušu i zaviri u najtamnije kutke ljudske psihe i otkrije ne samo ljudski karakter već i dvostruku suštinu samog vina.

„U vodi ćeš videti svoje lice a u vinu izraz svoje duše“. Ova stara izreka na upečatljiv način govori o milenijumskoj neraskidivoj vezi čovjeka sa vinovom lozom i vinom. Pjesnici, umjetnici i filozofi su, analizirajući uticaj alkoholnog soka vinove loze na društvo i njegovu snagu da čovjeka stimuliše na raznovrsno stvaralaštvo, stvorili vrijedna kulturna djela među kojima vinski pjesništvo zauzima posebno mjesto.

Diveći se vinu i vinovoj lozi i pijući ovaj plemeniti napitak čovjek je u dugoj ljudskoj istoriji, spoznao dvostruku suštinu vina u kojoj je jedna vesela i prijateljska a druga, koja dolazi do izražaja usljed prekomjernosti, demonska i neprijateljska. Tokom nebrojenih druženja, gozbi i slava, vino je pojedince uznosilo do nebeskih visina a neumjerenog bacalo u patnju i duševni bol (*Grupa autora*, 1976).

Čuveni sumerski spjev „Ep o Gilgamešu“ (1.700 p. n. e.), pored ukazivanja na efemernost čovjekovog života, govori i o odnosu bogova i humanosti, religijskom značenju vina i njegovom korišćenju u svakodnevnim životnim aktivnostima, te *Siduri* „ženi vinove loze, koja spravlja vino“ pored bašte bogova.

Veliki grčki pjesnik Homer je u „Ilijadi“, pomenuo vinovu lozu i vino 49 puta, dok u „Odiseji“ spominje grožđe i vino 85 puta. On u „Odiseji“ navodi da su vino, osim muškaraca, mogle piti žene, pa i deca, ali samo na strogo utvrđenim mjestima, obično u krajevima đe je vino spravljano.

Ne treba posebno naglašavati koliku je važnost igralo vino u kulturnom životu Grka. Tako je grčki pjesnik *Anakreon* (grč. *Ἀνάκρεων*) u VI vijeku p. n. e. pisao kratke pjesme posvećene ljubavnim osjećanjima i vinu kao lijeku za duševne boli.

*Sa usana tvojih na usne mi
čša poljubac šalje,
šapućući o draži
što joj udijeli ti.
Kad Dionis dođe, brige
na počinak moje odu.
Zamišljam da knez sam,
najljepše pjesme pjevam,
obavih lozom čelo,
i šta sad smeta meni?
Robe, ovamo pehar!
Bolje je biti prućen
po zemlji pijan, nego mrtav.*

Početak IV vijeka p. n. e. grčki pjesnik *Eubulus* (405-335) smatrao je da su tri kiliksa (grč. *κύλικες* – pehar, kup) idealna količina za konzumiranje i podsticaj za pisanje. On kaže: „Tri kiliksa popijem u društvu, jedan za zdravlje, koji prvi ispijem, drugi za ljubav i zadovoljstvo, a treći za dobar san. Kad se tri kiliksa ispiju, pametni odmah pođu kući; četvrti kiliks je brzo naš, ali podstiče grubost; peti galamu; šesti pad u pijanstvo; nakon sedmog vidiš bijele miševе; osmi je za policiju; deveti oštećuje jetru; a deseti podstiče ludilo i uništavanje pokušava.“

Grčki filozof *Platon* (grč. *Πλάτων*, 428-348 p. n. e.) rekao je da „uzalud kuca na vrata muza onaj koji je bez vina“. Njegov ga je sunarodnik, historičar *Plutarh* (46-120), dopunio čuvenom sentencom „Vino je najkorisnije piće, među ljekovima najukusnije i među hranom najprijatnije“.

Vinsko pjesništvo bilo je veoma popularno i u arapskom svijetu. Tako *Hafez* ili *Khwāja Šamsu d-Dīn Muhammad Hāfez-e Šīrāzī* (per. یزاریش ظفاح دمحم نیدلای سمش هج اوخ, 1315-1390) u poemi „Vino i ljubav“ navodi:

*Punite mi čašu svjetlucavim vinom,
nek sok božanski pomuti mi um,
ne bih li bol u srcu umirio mom
Zbog nasmijane boginje,
koja ljublaše me mlada,
žaoka nevjere rani me sada.¹*

Njegov sunarodnik pjesnik *Abu Nuwas* (750-810)² opisivao je vino kroz poeziju, kušajući sa drugovima tri tipa vina za redom. Kod trećeg vina tražio je „vino boje kišnice ali koje peče u usnoj duplji“. Riječ je o rakiji koja se u arapskom svijetu nazivala

¹ *prev. aut.*

² *Abu-Nuwas al-Hasan ben Hani al Hakami* (arap. س اونوبا; per. – س اونوبا) jedan od najvećih persijskih i arapskih pjesnika. Čuvena je njegova poema „Oda vinu“.

destilovano vino ili *ma'al-hayat* (*aqua vitae* – voda života). Postoje vjerodostojni podaci da je destilacija vina u Arabiji započela u VIII vijeku.

Pijanac koji je najslavnije umro, utopivši se u rijeci Janceg, pokušavajući da zagrlj mjesječev odraz na površini vode, bio je kineski pjesnik *Li Tai Po*. Radi ilustracije istočnjačkog vinskog pjesništva, navodimo nekoliko njegovih stihova:

*Sa trpeze diše na mene izvanredno ambrozijsko vino kakvog
nijesam dosad pio.
Punite mi čaše tekućim nefritom moleći me na najljepši
način da iskapim.
Gospodaru, znate li što ću Vam reći? Kad vidim takvu čast
gostoprinstva,
bio bih srećan da u ovoj kući vječno živim, čak i u svojstvu
njenog zloduha.*

Omar Khayyam (pers. *امایخ رمع*, 1048-1123) bio je veliki persijski filozof, matematičar, astronom i pjesnik. Krajem XI vijeka u Nišaburu, centru persijske nauke i umjetnosti, bio je u dilemi o korisnosti i štetnosti vina. Napisao je naredne divne stihove:

*Ako je ovaj sok božanskog porijekla,
Ko i zašto se usuđuje vrijeđati
Savijene vitice loze kao da su klopke?
Dar nebesa, zašto da ga ne uživamo?
Ako je ipak prokletstvo, ko ga je onda i zašto stvorio?*

Ili

*Od kada se nebom sjajni mjesec kreće
niko nije našao blagodeti veće
od vina.
Čudim se zašto ga prodaju
kad od vina ništa bolje kupit neće.*

Vrijedni i dobrućudni živalj Fruške gore vinovu lozu gaji a vino proizvodi vjekovima, još od vladavine cara Probusa.

*Probus cesar baš iz Srma grada,
dokle jošte Slavonijom vlada,
najpri poče na Fruškoj planini
i plemenit vinograd načini.*

Prema vinu nije mogao da ostane indiferentan ni *Tin Ujević*, koji nadahnuto naglašava da „ne poznavati okus vina isto je što i ne videti boje. Životnu sliku treba videti i sa te strane. Inače ostajete polučovjek kojeg samo govor izdvaja od niza vrsta sisara“.

„Dao bih sve svoje nagrade i počasti za dvije boce dobrog bordoa“, govorio je *Ernest Hemingway*.

A lik mudraca igumana Stefana, *Njegoš* je oplemenio stihovima:

*Sad mi dajte jednu čašu vina,
ma dobrog i čašu od oke,
da nazdravi starac badnjacima.*

U pjesmama *Šarla Bodlera* živi vino i pariska sirotinja. Kroz svoje pjesme izražava snažno razumijevanje za njihovu patnju i zavisnost čovjeka od vina. Naredni stihovi iskazuju demonšku stranu vina, nesrećni čovjek se ponovo predaje poroku i otrovu duše.

*Kad sam bez novca vraćao se kući
žena mi je kidala živce jaučući!
Sada je mrtva – široko mi polje,
a ja ću piti do mile volje!³*

Gustav Krklec (1899-1977), hrvatski književnik i prevodilac, pored eseja, putopisa, kritika i aforizama pisao je i poeziju u kojoj je dočaravao ljubav i patnju prikrivenu vinom.

³ *prev. aut.*

*O čašo od mutnog stakla,
Često su moja usta
rubove tanke ti takla,
srknuv napitka gusta.
Talozi crnog vina
Nakit su tvoj iznutra,
cvjetni vijenac rubina
o grlu tmurnoga jutra.*

Vinova loza i vino u običajima

Tokom individualnog razvoja čovjeka i formiranja ljudskih zajednica kreirani su različiti obrasci mišljenja, djelanja kao i radnji neke grupe ljudi, zajednice ili društva, koje su vremenom poprimale ciklične aspekte i formu običaja.

Vinova loza i vino nezaobilazni su simboli društava formiranih na obalama Mediterana. I danas se analizira njihov uticaj i uloga u svakodnevnom životu svih slojeva društva. Različiti narodi, ljubitelji grožđa i vina, stvarali su kroz vjekove običaje, koji odražavaju i prikazuju svu ljepotu odnosa prema gajenju ove plemenite biljne vrste i konzumiranju vina.

Porijeklo i prvi nosioci pojedinih radnji, koje su kasnije nasljeđivane iz generacije u generaciju i postale odomaćene, često su nepoznati. Dio svečanosti i običaja su samo segment našeg nasljeđa i vuku korijene iz antičkog doba ili još ranije. Mnogi nazivi priprema i proslava berbe u staroj Grčkoj i Rimu mogu biti pronađeni u sanskritu i drugim istočnjačkim jezicima. Sačuvani dokumenti, nazivi, slike, mozaici, skulpture pojedinih tehnoloških operacija, rituali kušanja mladog vina, imena bogova, vinski sudovi i oruđa, na slikovit način vraćaju nas u bližu ili dalju prošlost. Ovi različiti simboli su dugo vremena, do izvje-

sne mjere modificovani ili potpuno izmijenjeni. Ipak, na određen način, ukazuju na porijeklo, zaboravljene standarde i sam život. Često su jednom stvoreni običaji prenošeni u zakonske obaveze.

Stari Rimljani zabranjivali su deci i ženama konzumiranje vina. Plinije stariji navodi: „U vrijeme Romula, osnivača grada Rima, desilo se da je Jegnaci Merkurie svoju ženu zato što se ona iz jednog bureta napila vina na mjestu batinom ubio, a Senat mu ubistvo oprostio.“ (Hornblower et al, 2004)

Običaj da muževi i srodnici, kad su dolazili kućama, ljube žene i devojke u usta, bio je motivisan pokušajem prepoznavanja čulom mirisa da li je neko od ženske čeljadi konzumirao vino. Često je i muškarcima bilo samo o praznicima dozvoljeno piti vino a devojkama pri udaji, radi slobodnijeg ponašanja i upoznavanja s budućim mužem. Kasnije je bilo dozvoljeno i ženama piti vino ali isključivo razblaženo vodom.

I prostor Balkanskog poluostrva nudi izobilje interesantnih podataka.

U Lagadasu, nekoliko kilometara od Soluna, izbjeglice iz priobalnih regiona Trakije i Crnog mora još uvijek slave 21. maja festival, imendan Konstantina i Elene, koji je poznat kao *anasternaria* (grč. povraćaj, uskrsnuće). Ovaj festival vuče korijene iz Bahusovih orgija. Pored ostalog uključuje neumjereno konzumiranje vina i hodanje bosim nogama po užarenom ugljvlju, dvije aktivnosti neodvojivo vezane za kult boga Dionisa u Trakiji.

Slično Lagadasu, u Atini se nekada tokom godine odigravalo nekoliko festivala u čast bogova vina. Smatra se da ovi običaji vuku korijene iz minojske civilizacije⁴. Jedan od četiri festivala bio je *Anthesteria*, koji je održavan svakog januara/februara u čast Dionisa. Festival je trajao tri dana. Kako navodi Unwin

⁴ Minojska civilizacija doživjela je svoj procvat na ostrvu Kritu 2,700-1,450 prije Hrista (*prim.aut.*).

(1996), svaki dan nosio je svoj naziv: *Pithoigia* (grč. *πίθοι* – posude), *Choēs* (grč. *χόες* – pekari) i *Chytroi* (grč. *Χύτροι* – tanjiri). Pilo se u čast starog vina, spravljenog u prethodnoj berbi, i početka vegetacije. Narod je nosio amfore, pio i pjevao u slavu novog proljeća. Izvođene su pozorišne predstave, komedije i tragedije u slavu boga vina. Festival je u kontinuitetu održavan dva milenijuma (1500 p. n. e. – 500 n. e.).

Festivale su pratili i simpozijumi koji su bili nezamislivi bez vina. Neprocjenjive poetske i govorničke vještine koje su nam Grci ostavili u nasljeđe bile su inspirisane i vinskim maliganima. Takva druženja su katkad, uključivala igru zvanu *kottabos* (grč. *κότταβος*). Ona je podrazumijevala gađanje vinskim talogom u različite mete iz posude iz koje je ispijeno vino.

Dolaskom na Balkan Sloveni su prihvatili keltsko-latinsku tradiciju i običaje vezane za uzgoj vinove loze i njegu vina. Na ostrvima i obali Jadranskog mora i njegovom zaleđu Rimljani su ostavili mnoge zapise i spomenike koji prikazuju različite sorte, načine uzgoja i njegu loze. Pojedini termini, koji se danas koriste i u Crnoj Gori latinskog su ili grčkog porijekla: mošt, šira (lat. *mostum*), kada (lat. *cadus*), bačva (lat. *bicus*), kosijer (lat. *cossero*), bokal (lat. *poculum*), konata (lat. *canata*), bagaš (lat. *bacus*), konoba (lat. *conoba*), trapiti (grč. *tráfos*). Sloveni su u postojeće običaje utkali i dio svojega historijskog miljea i vrijednosti (Savić, 2004).

Po keltskom kalendaru godina se završavala u doba kasne berbe (novembar) u vinogradima. Nova godina je bila dan posvećen sjenama predaka. Na praznik Sisvete (1. novembar) u Međimurju se i danas na stolu preko noći ostavi pečeni kokot ili guska, pogače od repe i oraha, flaša dobrog vina i čaše, koji se nude dušama pokojnika.

Krštenje mošta te priprema pečene guske vezuje se i za praznik sv. Martina. Martinje je blagdan vina duboko ukorijenjen u hrvatskoj narodnoj kulturi. Oko njega su isprepletene mnoge legende.

Zna se da je Martin rođen početkom IV vijeka (316) u zapadnoj Mađarskoj, da je sin rimskog tribuna i da se kao mlad posvetio vojničkom pozivu. U zreloj dobi, nakon sna u kojem mu se javlja Hrist, prekida vojničku karijeru i posvećuje se apostolatu.

Vinciliri⁵ koji su obavljali mukotrpan posao u vinogradu i podrumu vjeruju da sv. Martin pomaže prelazak mošta u vino. U Prigorju „velidu, da oko polnoći na Martinje vu sakim jarku mesti vode poteče malo vini.“ (*Grupa autora*, 1992).

U XIX vijeku u Ljutomerskim goricama (Slovenija) njegovao se običaj da se poslije prvog obavljenog kopanja vinograda svi kopači okrenu prema vinogradu, kleknu, muškarci skinu kape i šešire, te svi zajedno zapjevaju „Jezus zovejo“ (*Grupa autora*, 1976). U Podravini je poznat posebno pripremljeni gulaš od pile-tine i krtole (gorični gulaš) koji, najčešće pripremaju muškarci prije početka berbe. Nešto istočnije, u Vojvodini, u okolini Sremskih Karlovaca, prilikom berbe priređivao se tzv. sučug. To je poslastica koja se pravila od mandula ili oraha. Komade sučuga veseli vinogradari su uz poseban ritual umakali u prokuvani mošt. U užoj Srbiji oko planina Juhor i Blagotina zanimljivo svjedočenje zapisao je lokalni učitelj. „Rezanje vinograda vrši se rano s proljeća (obično u Veliku nedelju, pred Vaskrs), kad seljaci koriste kosijer ili novoudešene makaze s federom. Za rezače treba spremiti lijepo jelo uz vino da bi vinograd rodio, ali nikako bijeli luk i jaja zbog vjerovanja da donose grad.“

Interesantno je navesti vinsku zdravicu iz Srbije koja kaže: „Da bog poživi mene, muža moje žene, sina moje majke, đevera moje snajke, sinovca moga strica, sestrića moga ujaka, i zeta moje babe što mi ćerku dade džabe.“

Slične običaje imaju i makedonski vinogradari. Prije nego što popiju čašu vina, seljaci se krste i skidaju kapu. Najstariji u društvu blagoslovi i prije nego dodirne čašom usne, kaže: „Zdra mi si“, pa

⁵ Mađ. *vinczéller* (od njem. *winzer*) – nadstojnik nad vinogradom, vinogradar.

malo vina iz čaše prospe na zemlju uz riječi „Bog da proste“. Pošto društvo ispije čaše kaže: „Na zdrave“, a najstariji doda: „Na zdrave da imate“.

Na obali Mediterana, u nekim krajevima Dalmacije, za vrijeme berbe momci bi obilazili selo i pozivali beračice u vinograde. Svečano obučena djevojka bi tražila najljepši grozd i darivala ga najljepšem momku. Nešto južnije, posebnom igrom, nadmetanjem momaka u gađanju, obilježavana je i proslavljana berba u Crmnici. Ispleteni vijenac od loze i grožđa momci kače na određenu stijenu. U sredini vijenca postavljan je prikladan kamen kao meta za gađanje (*Rovinski*, 1998).

Tokom XX vijeka u nekim vinogorjima prilikom početka berbe organizuju se različite manifestacije koje, pored toga što su turističke atrakcije, predstavljaju prava narodna veselja. U Srbiji je nadaleko čuvena – vršačka, a u Hrvatskoj – iločka berba. U Crmnici postoji tradicionalni festival u čast vina i ukljeve, koji se održava svakog decembra i okuplja veliki broj malih proizvođača iz Crne Gore i regiona.